

Lietuvos Respublikos terminų bankas: 20 metų po įstatymo priėmimo

Term Bank of the Republic of Lithuania:
20 Years After Passing the Law

ALVYDAS UMBRASAS

Lietuvių kalbos institutas

ORCID id: <https://orcid.org/0000-0002-5184-0056>

ANOTACIJA

Lietuvos Respublikos terminų bankas kuriamas vadovaujantis prieš 20 metų priimtu Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymu. Sukakties proga straipsnyje nagrinėjama Terminų banko radimosi istorija ir raida, kreipiamas dėmesys tiek į teisinį reglamentavimą, tiek ir į duomenų bazės turinį. Nagrinėjamas valstybės institucijų indėlis į Terminų banką, aprobuotų teisės aktų terminų straipsnių sąvokos.

ESMINIAI ŽODŽIAI: Lietuvos Respublikos terminų bankas, terminų tvarkyba, terminų bazė, teisės aktų terminai, terminiškas.

ABSTRACT

The Term Bank of the Republic of Lithuania was established in accordance with the Law on the Term Bank of the Republic of Lithuania adopted twenty years ago. On the occasion of the anniversary, the article examines the history and development of the Term Bank, focusing on both the legal regulation and the content of the database. The contribution of public institutions to the Term Bank and the characteristics of the legal term entries are examined.

KEYWORDS: Term Bank of the Republic of Lithuania, terminology ordering, term database, terms of legal acts, termness.

ĮVADINĖS PASTABOS

2003 m. gruodžio 23 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas, taigi 2023 m. gale sukanka 20 metų, kai teisės aktų terminų tvarkyba Lietuvoje buvo reglamentuota atskiru įstatymu. Šia proga verta

žvilgtelėti tiek į praeitį, tiek į dabartį, kad galima būtų įvertinti nuveiktus darbus. Įstatymo pagrindu įkurto Lietuvos Respublikos terminų banko koncepcija, sandara, turinys ir teisinė bazė jau yra nagrinėta (žr. Umbrasas 2013). Šiuo straipsniu taikant aprašomąjį-analitinį metodą siekiama papildyti ankstesnius tyrimus istoriniais, faktiniais ir terminologiniais duomenimis. Straipsnio tikslas – parodyti Terminų banko įstatymo kūrimo raidą ir įgyvendinimą, Terminų banko pokyčius, ypač per pastaruosius 10 metų, institucijų, dirbančių su Terminų banku, veiklos dinamiką ir šio duomenyno turinio savitumą. Daugiausia dėmesio skiriama teisės aktų terminijai. Medžiaga grindžiama Teisės aktų informacinės sistemos, Terminų banko duomenimis, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos veiklos metinėmis ataskaitomis, Terminų banko įstatymo projekto rengimo darbo grupės protokolais ir jų priedais, taip pat nurodyta literatūra.

TEISINIO PAGRINDO GENEZĖ

Kalbos komisijos iniciatyva valstybinio terminų banko idėja imta svarstyti, kai darbą pradėjo 2002–2007 metų kadencijos Valstybinė lietuvių kalbos komisija, vadovaujama dr. Irenos Smetonienės. Jau 2002 m. surengta Kalbos komisijos atstovų susitikimų su informacinių technologijų ir kitais specialistais (iš Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos, Lietuvos standartizacijos departamento, Matematikos ir informatikos instituto ir kt.), kuriuose aptarta visiškai naujos terminų bazės kūrimo galimybė, diskutuota dėl jos koncepcijos ir struktūros, ryšio su tuo metu jau buvusiomis duomenų bazėmis, taip pat terminų aprėpties (pvz., neteiktinų terminų traukimo ar netraukimo). 2002 m. lapkritį Kalbos komisija išsiuntė apie 30 paklausimų institucijoms, siekdama įvertinti padėtį, sužinoti apie institucijų jau turimas terminologinių duomenų bazines. Kadangi Seime tuo metu kaip tik buvo tvarkoma Europos terminų žodyno *Eurovoc* duomenų bazė, informatikai jo struktūrą siūlė kaip pamatą būsimam terminų bankui, kartu turėdami omenyje vėlesnę galimą integraciją. Diskusijoms plėtojantis Seimo Europos reikalų komitetas Kalbos komisijos idėją kurti valstybinį terminų banką pasiūlė įgyvendinti įstatymu. Tam reikalui 2003 m. viduryje Seimo valdybos sprendimu buvo sudaryta darbo grupė Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymo projektui parengti. Jai vadovauti pavesta Vyteniui Povilui Andriukaičiui, tuomečiam Seimo Pirminko pavaduotojui, Seimo Europos reikalų komiteto pirmininkui. Į darbo grupę iš viso įtraukta 14 asmenų ne tik iš Seimo, bet ir kitų suinteresuotų

institucijų¹. Projektą pavesta parengti iki tų metų rugsėjo 15 d., t. y. iš esmės per vasarą. Skubėta, nes artėjo Lietuvos įstojimas į Europos Sąjungą (įvyko 2004 m. gegužės 1 d.), o Terminų bankas buvo siejamas su tuo metu sprendtais ir sprendimais teisės aktų, ypač verčiamo į lietuvių kalbą Europos Sąjungos teisyno, terminijos tvarkybos iššūkiais.

Kaip matyti iš Terminų banko įstatymo projekto rengimo darbo grupės protokolų, darbo grupė į pirmąjį posėdį susirinko 2003 m. birželio 27 d. ir per tris mėnesius iš viso posėdžiavo bent 6 kartus, į posėdžius įtraukdama ir kitų specialistų (iš Seimo Informacijos technologijų departamento ir kt.). Pirmuosiuose posėdžiuose diskusijų kėlė institucijų bendradarbiavimo organizuojant Terminų banko veiklą klausimai, svarstytos tiek centralizuotos, tiek decentralizuotos sistemos galimybės, duomenų gavimo, jungimo, svarstymo, tvirtinimo ir skelbimo aspektai. Savo koncepcijas siūlė Kalbos komisija, Lietuvių kalbos institutas ir Lietuvos standartizacijos departamentas, taip pat Seimo Informacijos technologijų departamento informatikai. Daugiausia palaikymo sulaukė Kalbos komisijos teikta koncepcija, pagal kurią terminologiniai duomenys įvairių subjektų teikiami vertinti Kalbos komisijai (pirmiausia jos Terminologijos pakomisei) ir patenka į vieną duomenų bazę, o tų duomenų rengimu rūpinasi įvairiose institucijose sudarytos darbo grupės. 2002 m. gale Kalbos komisijos daryta apklausa parodė, kad iš 21 valstybės institucijos 16 turi arba rengia vienokias ar kitokias duomenų (terminų) bazines, yra paskirti už šį darbą atsakingi žmonės², todėl galimų darbo grupių pamatas jau yra.

Pirminis Terminų banko įstatymo projektas buvo parengtas ir apsvarstytas 2003 m. rugpjūčio mėnesį. Be kitų dalykų, per pirmąjį projekto svarstymą

1 Be minėto darbo grupės vadovo, joje dar buvo Irena Smetonienė (Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė), Loreta Raulinaitytė (Seimo Europos reikalų komiteto vyresnioji patarėja), Aušra Bodin (Seimo Informacijos technologijų departamento Teisės aktų sisteminimo skyriaus vedėja), Justinas Žilinskas (Seimo Teisės departamento Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės vyresnysis patarėjas), Kęstutis Kaminskas (Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto patarėjas), Regina Narutienė (Seimo Dokumentų skyriaus vyresnioji specialistė), Kristina Kačkuvienė (Vertėjų grupės prie Seimo kanclerio vertėja), Jūratė Drevinskienė (Europos komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Vertimo, dokumentacijos ir informacijos centro direktoriaus pavaduotoja), Živilė Liekytė (Teisingumo ministerijos Teisėkūros ir viešosios teisės departamento direktorė), Valentina Karazinienė (Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės Statistikos plėtojimo skyriaus klasifikacijų poskyrio vedėja), Nijolė Dudlauskienė (Lietuvos standartizacijos departamento prie Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos I standartizacijos skyriaus vedėja), Rimantas Miknys (Lietuvos istorijos instituto direktoriaus pavaduotojas), Jolanta Zabarskaitė (Lietuvių kalbos instituto I. e. p. direktorė) (Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2003 m. birželio 18 d. sprendimas Nr. 1576 „Dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymo projektui parengti sudarymo“).

2 Duomenys paimti iš Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymo projekto aiškinamojo rašto.

diskutuota dėl žodžio *bankas* vartojimo įstatymo ir duomenų bazės pavadinime. Būta siūlymų vadinti *registru* (gretinta su teisės aktų registrais), nes *bankas* teisėkūros kontekste nėra įprastas. Vis dėlto sutarta, kad *bankas* vartojamas tarptautiniuose terminų standartuose, tai nėra naujas dalykas. Rugsėjo viduryje (12 d.) apsvarstyta antroji projekto redakcija, pataisytas projektas pateiktas svarstyti Kalbos komisijos Terminologijos pakomisei (posėdis įvyko rugsėjo 23 d.) ir koreguotas pagal jos pastabas. Rugsėjo gale (26 d.) įvertinusi ir patobulinusi trečiąją redakciją darbo grupė konstatavo, kad apsvarstė visus pasiūlymus ir baigė rengti projektą. Parengus aiškinamąjį raštą įstatymo projektas Seimo teisės aktų bazėje įregistruotas pačioje lapkričio pradžioje (3 d.). Atsižvelgiant į Seimo komitetų pastabas dar padaryta keletas nedidelių korekčių ir gruodį jau buvo turimas galutinis variantas.

Žvelgiant į visus Terminų banko įstatymo projekto variantus ir raidą matyti, kad keitėsi ir formalieji raiškos dalykai, ir kai kurios nuostatos, ir jų apimtis – palaipsniui eita prie lakoniškesnių, labiau apibendrintų formuluočių. Kartu buvo keičiami ir kai kurie terminai, jų sampratos. Pavyzdžiui, nuo terminų *privalomas terminas*, *rekomenduojamas terminas* pereita prie *aprobuotas terminas*, *teiktinas terminas*. Atsirado terminas *termino straipsnis*, o iš pradžių tai vadinta *terminologiniu įrašu*, *terminologinių duomenų rinkinys* pakeistas *terminų straipsnių rinkiniu*, *ekspertinis vertinimas* – *ekspertize*, *specialiosios žinios* – *terminologo kompetencija* ir kt. Terminų apibrėžtys taip pat ne kartą buvo keičiamos, tikslinamos, performuluojamos. Štai paties *Lietuvos Respublikos terminų banko* (sutrumpintai – *Terminų banko*) apibrėžties raida skirtingose projekto versijose (nuo pirmos iki galutinės):

„terminų ir su jais susijusios informacijos tvarkybos (sisteminimo, kaupimo, saugojimo ir naudojimo) sistema; nustatyta tvarka sutvarkytų ir internete pateiktų lietuvių kalbos terminų teminių rinkinių visuma“;

„nustatyta tvarka sutvarkytų ir internete pateiktų lietuvių kalbos terminų straipsnių rinkinių visuma“;

„nustatyta tvarka sutvarkytų ir internete pateiktų aprobuotų, teiktinų lietuvių kalbos terminų straipsnių rinkinių ir neteiktinų terminų visuma“;

„valstybės informacinė sistema, kurią sudaro nustatyta tvarka sutvarkytų ir internete pateiktų aprobuotų, teiktinų lietuvių kalbos terminų straipsnių rinkinių ir neteiktinų terminų visuma“.

Kaip matyti, nuo tiesiog informacijos tvarkybos sistemos pereita prie valstybės informacinės sistemos ir kartu palaipsniui patikslinta įtraukiamų terminų aprėptis.

Galima atkreipti dėmesį ir į terminą *apibrėžtis* (įstatyme jis neapibrėžtas). Iš įstatymo projektą rengusios darbo grupės protokolų ir jų priedų matyti, kad pirminiuose informatikų rengtuose sistemos techniniuose aprašuose buvo paminėta *definicija*, vietoj šio termino siūlyta vartoti *apibrėžimas* (aprašuose taip ir buvo pakeista), bet pirmuosiuose įstatymo projekto variantuose tai nebuvo minima. Tik tvarkant trečiąją įstatymo projekto redakciją patikslinta *termino straipsnio* apibrėžtis ir joje nurodytas *apibrėžties* terminas. Galima teigti, kad kaip tik Terminų banko įstatymas prisidėjo prie termino *apibrėžtis* plitimo ne tik administraciniame kontekste, bet ir lietuvių terminologijos moksle, jis iš esmės nutraukė anksčiau buvusią termino *apibrėžimas* vartojimo tradiciją.

Greta pirminio įstatymo projekto imta rengti Terminų banko informacinės sistemos specifikaciją (rengė Seimo informacinių technologijų departamentas), kartu sutarta, kad reikalinga ir Terminų banko metodika. Pastaroji buvo patvirtinta Kalbos komisijos nutarimu praėjus porai mėnesių po Terminų banko įstatymo priėmimo (2004 m. vasario 2 d.). Kaip būdinga tokio pobūdžio teisės aktams, įstatymas lakoniškai nustatė pačius bendriausius dalykus – Terminų banko kūrimą, tvarkymą, naudojimą ir finansavimą, taip pat Terminų banką tvarkančių, jam duomenis teikiančių ir juos naudojančių juridinių ir fizinių asmenų pareigas, teises ir atsakomybę. Metodikoje detaliau aptarta Terminų banko struktūra, termino straipsnio sandara, informacinės sistemos reikalavimai, Terminų banką valdančių ir tvarkančių subjektų, taip pat neregistruotųjų ir registruotųjų vartotojų funkcijos, įpareigojimai jiems ir kt.

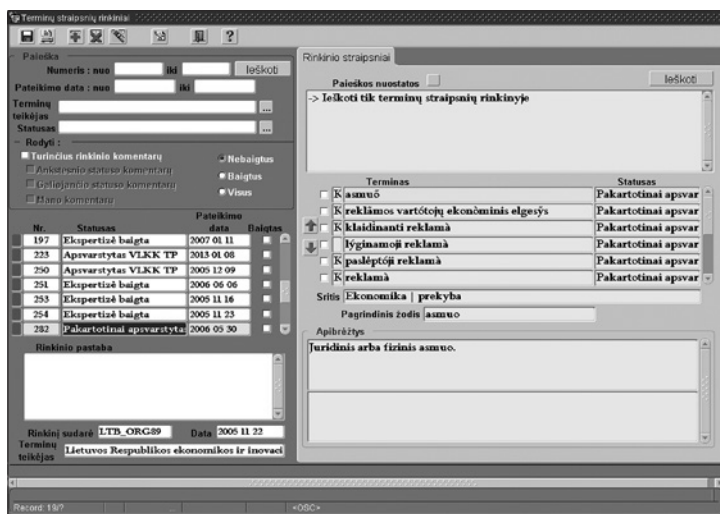
Per pastaruosius 20 metų Terminų banko įstatymas keistas tik vieną kartą – 2017 m. liepos 4 d. priimtas Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymo Nr. IX-1950 4 straipsnio pakeitimo įstatymas (įsigaliojo 2018 m. sausio 1 d.), pagal kurį Terminų banko valdytoja ir tvarkytoja tapo vienintelė Valstybinė lietuvių kalbos komisija. Iki tol Kalbos komisija rūpinosi tik Terminų banko turiniu, o bankui veikti reikiamą techninę ir programinę įrangą teikė ir prižiūrėjo Seimo kanceliarija. Atsižvelgiant į įstatymo pakeitimą ir jame pateiktus įpareigojimus parengti įstatymo įgyvendinamusius teisės aktus Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2017 m. spalio 5 d. nutarimu Nr. N-3 (162) patvirtinta (atnaujinta) Lietuvos Respublikos terminų banko metodika. Netrukus Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininko 2018 m. balandžio 11 d. įsakymu Nr. V-21 buvo patvirtinti dar du dokumentai – Lietuvos Respublikos terminų banko informacinės sistemos nuostatai ir Lietuvos Respublikos terminų banko informacinės

sistemos duomenų saugos nuostatai. Metodikos ir nuostatų visuma dar detaliau nustatytas Terminų banko veikimo mechanizmas, informacinės sistemos tikslas, uždaviniai, organizacinė, informacinė ir funkcinė struktūra ir kt., kartu daug dėmesio skiriant duomenų saugai.

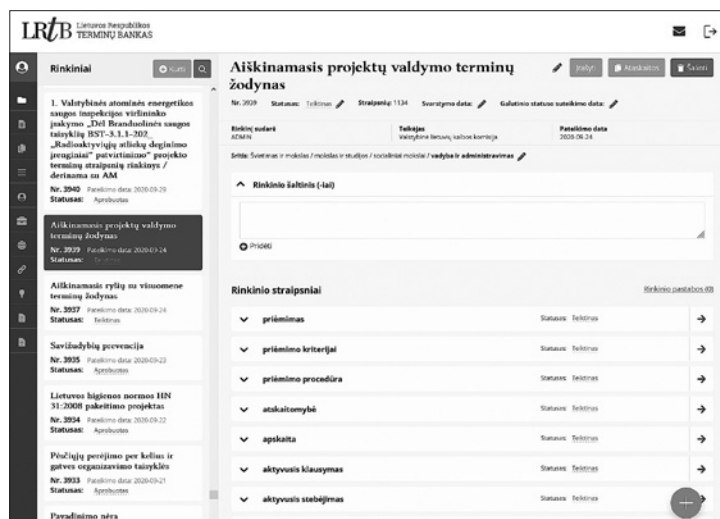
DUOMENŲ BAZĖ

Pirmoji Terminų banko informacinė sistema Seimo kanceliarijos Informacijos technologijų departamento buvo sukurta dar 2004 m. (duomenys pradėti vesti ir viešai paskelbti 2005 m. sausį). Duomenų bazė kurta naudojant *Oracle* programinę įrangą, registruotiesiems vartotojams skirta vidinė sistema (žr. 1 pav.) buvo prieinama tik įdiegus į kompiuterį reikiamą programų paketą. Terminų banko gyvavimo pradžioje tai buvo technologiškai gana įprastas sprendimas, tačiau ilgainiui programos paseno, tapo sunkiau užtikrinti jų suderinamumą. 2018 m. Kalbos komisijai perėmus Terminų banko informacinės sistemos valdymą jos užsakymu *PostgreSQL* pagrindu buvo sukurta ir 2019 m. lapkritį pradėjo veikti nauja Terminų banko informacinė sistema, jos registruotiesiems vartotojams prieinama internetu nediegiant jokių papildomų programų (2 pav.). Kartu atnaujintas viešosios terminų paieškos modulis. Siekiant patogumo ir paprastumo atsirado minimalistinio dizaino vieno lauko supaprastintosios paieškos langas ir anksčiau buvusio paieškos lango (3 pav.) pagrindu sukurtas patikslintosios paieškos langas (4 pav.), kuriame pridėta papildomų funkcijų (pvz., atsirado galimybė ieškoti terminų apibrėžtyse). Terminų banko interneto svetainė kurta prisitaikančiojo dizaino principu, todėl ją dabar patogiau naudotis mobiliaisiais įrenginiais (adresas nesikeitė – <http://terminai.vlkk.lt>).

Terminų bankas sukurtas pirmiausia kaip bendra valstybės institucijų informacinė sistema teisės aktų terminams tvarkyti (apie koncepciją dar žr. Ivanauskienė 2005, 2008), tačiau kartu juo siekiama įvairių patikimų terminų sklaidos, o teisės aktų terminija visame duomenyne sudaro palýginti tik nedidelę dalį (apie 7 proc.). 2023 m. lapkritį Terminų banke iš viso viešai buvo skelbiama apie 278 tūkstančius terminų straipsnių, iš kurių didžiąją dalį (apie 225 tūkstančius (maždaug 81 proc.)) sudarė terminų žodynų straipsniai – iš viso į Terminų banką yra sukelti 53 terminų žodynų duomenys. Per pastaruosius porą metų buvo įtraukti nemažos apimties psichologijos, geografijos, mechanikos terminų žodynai, per dar ankstesnius dvejus metus – mažesni ryšių su visuomene, projektų valdymo, maitinimo įmonių terminų žodynai (tikslų Terminų banke skelbiamų žodynų sąrašą

1 pav. 2005–2019 m. veikusios Terminų banko informacinės sistemos (vidinės) langas

2 pav. Nuo 2019 m. veikiančios Terminų banko informacinės sistemos (vidinės) langas

su bibliografiniais duomenimis galima rasti Kalbos komisijos interneto svetainėje³). Bendradarbiaujant su Lietuvos standartizacijos departamentu 2015 m. Terminų banke pradėti skelbti Kalbos komisijos teigiamai įvertintų

3 Prieiga internete: <https://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/terminija/terminu-banke-skelbiamu-terminu-zodynu-sarasas>.

3 pav. Terminų banko viešosios terminų paieškos langas (2005–2019 m.)

4 pav. Terminų banko viešosios terminų paieškos langas (nuo 2019 m.)

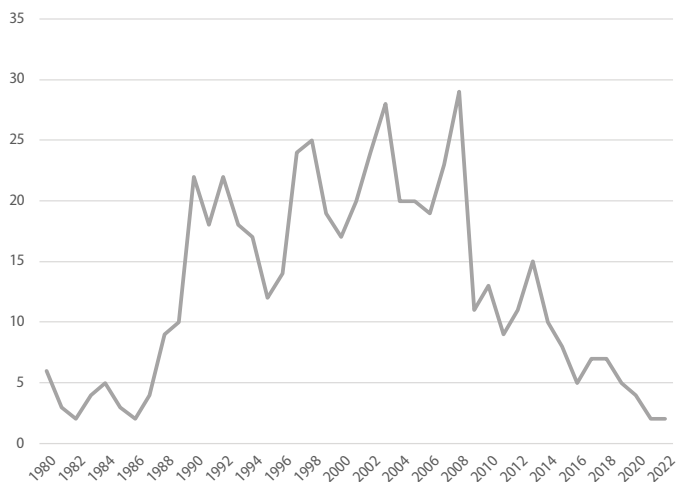
Lietuvos terminų standartų duomenys – iš viso skelbiama apie 8,7 tūkstančio terminų straipsnių iš 66 standartų⁴ (įskaitant Finansų ministerijos pateiktus *Tarptautinių vertinimo standartų* terminus) (apie 3 proc. duomenų bazės). Nemažą Terminų banko dalį (apie 24 tūkstančius terminų

4 Apima maždaug nuo 2005 m. Kalbos komisijos įvertintus terminų standartus, bet yra ir šiek tiek neįtrauktų.

straipsnių (apie 9 proc.)) sudaro duomenys, parengti pagal Kalbos komisijos rekomendacijas (apima per pastaruosius du dešimtmečius apie 80 Kalbos komisijos protokolinais nutarimais patvirtintų rekomendacijų). Tai biologijos ir zoologijos nomenklatūra ir su ja susiję pavadinimai – augalų, jų vaisių, kai kurių iš augalų gaminamų gaminių pavadinimai, dumblių, kerpių, grybų ir į juos panašių organizmų, jų sukeliamų ligų pavadinimai, vabalų, varliagyvių, moliuskų, krabų ir kiti pavadinimai. Siekiant padidinti Terminų banke skelbiamų terminų įvairovę 2019 m. jame pradėti skelbti terminai, išrinkti iš aukštųjų mokyklų vadovėlių (terminai ir apibrėžtys peržiūrėti ir patikslinti tų vadovėlių autorių, apsvarstyti Kalbos komisijos ir jos Terminologijos pakomisės). Iš viso skelbiama apie 1,3 tūkstančio terminų iš 13 vadovėlių, kurių sritys labai įvairios: apskaita, auditas, finansų rinkos, tarptautinė ekonomika, mikroekonomika, makroekonomika, Europos Sąjungos vidaus rinkos teisė, nevyriausybinių organizacijų, karjeros kūrimas, statybinė medžiagotyra, keraminių medžiagų cheminė technologija, kompiuterių architektūra. Nors skaičius ir nėra didelis (visame duomenyne nesiekia nė pusės procento; vidutiniškai po 100 terminų iš vadovėlio), tai vis dėlto yra reikšmingi duomenys, ypač turint omenyje, kad kai kurių sričių terminų žodynų trūksta.

Reikia pasakyti, kad terminų žodynų leidybos tendencijos nedžiugina. Atkūrus nepriklausomybę prasidėjęs įvairios kokybės terminų žodynų leidybos proveržis, paskatintas tiek praktinių reikmių ir natūralios paklausos, tiek finansinės paramos (ypač pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. gruodžio 4 d. nutarimu Nr. 1525 patvirtintą Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos vartojimo ir ugdymo 1996–2005 metų programą, koordinuotą Kalbos komisijos, taip pat pagal vėlesnės paramos priemones), per pastarąjį dešimtmetį akivaizdžiai slopsta – per metus išleidžiamus skirtingus žodynus galime skaičiuoti jau ne dešimtimis, o tik vienetais – grįžtama prie sovietmečio gale buvusio terminų žodynų leidybos masto (žr. 5 pav.⁵).

5 Grafike rodoma per metus išleistų terminų žodynų skaičiaus kaita. 1980–2005 m. skaičiai grindžiami bibliografiniais duomenimis, paskelbtais terminografijai skirtame leidinyje (žr. Gaivenytė-Butler, Keinys, Noreikaitė 2008: 70–228), vėlesni duomenys imti iš *Terminologijos* žurnale skelbiamų naujausių terminų žodynų anotacijų, rengiamų Jolantos Gaivenytės-Butler (kai kurie į sąrašus įtraukti leidiniai nėra tikri terminų žodynai, bet sąlygiškai prie jų priskirti). Kaip matyti, pirmasis terminų žodynų leidybos šuolis įvyksta kaip tik nepriklausomybės atkūrimo metais (1990 m. išleisti 22 terminų žodynai ir žodynėliai; žinoma, bent jau didesni iš jų pradėti rengti dar sovietmečio gale) ir pikas pasiekiamas 2008 m., kai išleidžiami 29 terminografinio pobūdžio leidiniai. Toliau matyti akivaizdus kiekybės traukimas. Kokybinių pokyčių šis grafikas nerodo, labai didelė dalis žodynų nebuvo teikta vertinti Kalbos komisijai (plg. Gaivenytė-Butler 2009: 254), taip pat apskritai neatitinka terminų žodyno sampratos ir tokiems

5 pav. Terminų žodynų leidyba Lietuvoje nuo 1980 m.

Kiekybės kontekste anksčiau susirūpinimą kėlė terminų žodynų kokybės stoka (Klimavičius 2003: 27; Gaivenytė-Butler 2009: 259–264), o dabar jau ir skaičiai kelia nerimą – esant tokioms tendencijoms netrukus gali tecti konstatuoti, kad per metus nebuvo išleista nė vieno žodyno. Viena vertus, tai gali rodyti, kad terminų žodynų jau ir taip išleista nemažai (kai kurių sričių terminografija išties gana turtinga), kita vertus, negalima nematyti ir kai kurių sričių terminografijos skurdumo ar apskritai nebuvimo⁶. Reikšmingus darbus nudirbusi senoji terminografų karta tikrai paliko erdvės naujiems darbams, tačiau norinčių tuos darbus tęsti nelabai matyti. Mokslo politikos nulemtas lietuvių kalbos traukimas iš akademinių publikacijų ilgainiui turėtų kelti vis daugiau terminologinių iššūkių lietuvių kalba dėstantiems universitetų dėstytojams ir jų studentams. Terminų banko pildymo žodynais aspektu tai taip pat iššūkis. Norisi tikėti, kad terminų žodynų (nebūtinai popierinių, dabar labiau tikimasi elektroninių)

žodynams keliamų reikalavimų (žr. Umbrasas 2008). Dėti į Terminų banką atrenkami tik kai kurie Kalbos komisijos įvertinti (paprastai verčiamieji aiškinamieji) terminų žodynai. Kėlimą į duomenų bazę riboja ir finansinės galimybės (žodynų duomenų struktūrinimui skirtos lėšos nėra didelės). Paties Terminų banko, kaip terpės terminų žodynams rengti, potencialas iš esmės liko neišnaudotas. Tiesa, jo vidinė sistema labiau pritaikyta palyginti nedideliems duomenų rinkiniams tvarkyti, o didelių žodynų rengimo etape reikalingi kiek kitokie įrankiai.

6 Pridurtina, kad nepriklausomybės pradžioje buvusi nedidelių dažnai menkos terminografinės vertės žodynėlių leidyba vėliau neteko aktualumo atsiradus galimybių tiesiog internete skelbti įvairius terminų sąrašus, kurie bibliografiškai terminų žodynų statuso negauna.

poreikis vienaip ar kitaip bus tenkinamas. Žodyno rengimas yra ilgas darbas, todėl terminų tvarkybos ir Terminų banko reikmėms tikslingas būtų ir mažesnės apimties terminų straipsnių rinkinių rengimas. Štai, pavyzdžiui, 2023 m. rudenį Terminų banke buvo paskelbtas Audriaus Blažiūno vadovaujamos Lietuvos fortepijonų derintojų asociacijos parengtas pianino mechanizmo dalių pavadinimų sąrašas (82 terminų straipsniai). Pravartūs būtų ir terminografijos stokojančių kitų sričių bent jau svarbiausių terminų rinkiniai ir mokslo institucijų įsitraukimas⁷.

TEISĖS AKTŲ TERMINŲ TVARKYBA

Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas kartu su vėlesniais įgyvendinamaisiais teisės aktais sukūrė organizacinį mechanizmą, kuris veikia jau beveik 20 metų. Šio įstatymo pagrindu valstybės institucijose buvo įsteigtos terminijos komisijos, kurios teikia duomenis Terminų bankui. Tos komisijos pirmiausia atliko galiojančių teisės aktų terminų inventorizaciją, o vėliau ėmėsi nuolatinės teisės aktų projektų terminijos tvarkybos. Teisės aktų terminai, kuriuos galima laikyti funkciškai svarbiausia Terminų banko dalimi, apima beveik 19 tūkstančių terminų straipsnių. Maždaug ketvirtadalis aprobuotų⁸ terminų straipsnių yra žemės ūkio, žuvininkystės ir maisto srities. Tai rodo ir Žemės ūkio ministerijos Terminijos komisijos aktyvumą nuo pat Terminų banko kūrimo pradžios (tiesa, kokį dešimtadalį iš tos srities terminų yra pateikusi Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba), ir tai, kad esame žemės ūkio šalis, kurioje rengiama nemažai šios srities teisės aktų. Dar palyginti nemažai terminų aprobuota iš finansų, aplinkos, sveikatos ir energetikos sričių (žr. 1 lentelę).

Valstybės institucijų terminijos komisijų aktyvumas nėra vienodas. Per pastaruosius 10 metų daugiausia terminų iš įvairių teisės aktų Terminų bankui pateikė Žemės ūkio, Aplinkos, Finansų ir Sveikatos apsaugos ministerijos (kiekvienos jų indėlis viršija 1000 terminų), perpus mažesnis indėlis yra Ekonomikos ir inovacijų (buvusios Ūkio), Energetikos, Susisiekimo ministerijų, kitų ministerijų indėlis dar mažesnis (greičiausiai tai lemia mažesnis jų rengiamų teisės aktų skaičius, tačiau apskritai tebėra teisės

7 Terminų banko įstatymo įgyvendinamaisiais teisės aktais (Vyriausybės nutarimu) dar 2008 m. valstybės mokslinių tyrimų įstaigos buvo įpareigos (valstybiniams universitetams rekomenduota) steigti terminijos komisijas ir jų parengtus terminų straipsnių rinkinius teikti Terminų bankui. Nors tų komisijų ir buvo įsteigta, jų veiklos rezultatų Terminų banke nematyti.

8 Terminų banke statusas *aprobuotas* pagal Terminų banko įstatymą suteikiamas tik teisės aktų terminams.

1 lentelė. Terminų banke skelbiamų aprobuotų teisės aktų terminų straipsnių skaičius pagal sritis

Žemės ūkis, žuvininkystė ir maistas	4662
Finansai	2712
Aplinka	2205
Sveikata	2127
Energetika	1484
Ekonomika	871
Viešasis saugumas	756
Transportas	630
Komunikacijos	577
Gynyba	527
Teisė	435
Socialinė apsauga, užimtumas ir darbo sąlygos	392
Politika	285
Kultūra	244
Švietimas ir mokslas	186
Statistika	150
Standartizacija ir metrologija	149
Lošimai ir loterijos	116
Tarptautiniai santykiai	114
Kūno kultūra ir sportas	105
Kita	99

aktų, kurių terminija į Terminų banką vis dar nėra įtraukta). Iš ministerijoms pavaldžių institucijų aktyviausiai dirba Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba (plačiau žr. 2 lentelėje). Lyginant duomenis su buvusiais prieš 10 metų (plg. Umbrasas 2013: 102–104), matyti, kad institucijų aktyvumas keitėsi. Gerokai sumažėjo Žemės ūkio ministerijos aktyvumo atotrūkis nuo kitų institucijų (prieš 10 metų ji viena buvo pateikusi trečdalį aprobuotų terminų), pastebimas Aplinkos ministerijos aktyvumo padidėjimas ir ypač didelis Sveikatos apsaugos ministerijos aktyvumo šuolis, ypač per pastaruosius kelerius metus (prieš 10 metų buvo aprobuoti tik 194 Sveikatos apsaugos ministerijos terminų straipsniai, o 2013–2022 m. – 1026). Iš kai kurių institucijų per 10 metų buvo aprobuota tik po kelis ar kelias dešimtis terminų straipsnių, tačiau prieš 10 metų tokių institucijų buvo dar daugiau.

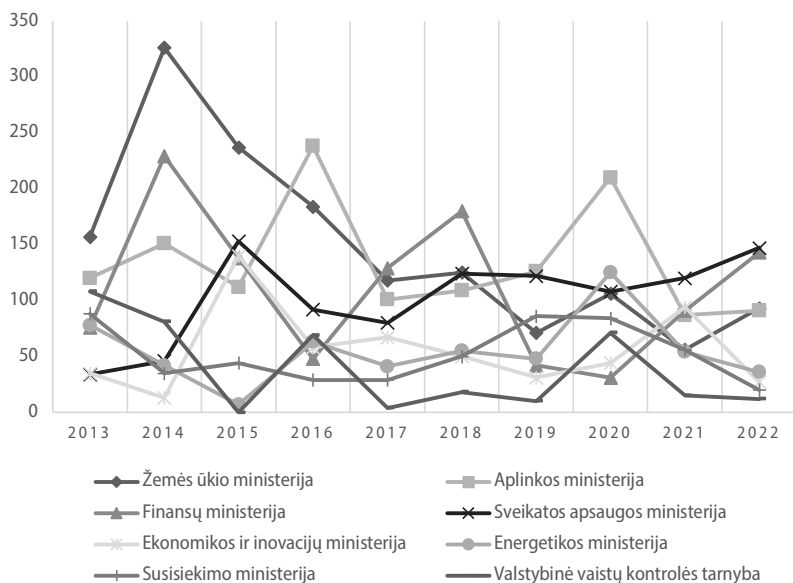
2 lentelė. Per pastaruosius 10 metų aprobuotų terminų straipsnių skaičius pamečiui pagal institucijas

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Iš VISO
Iš viso	896	1289	1287	1090	841	1062	911	954	723	853	9906
Žemės ūkio ministerija	157	326	237	184	118	125	71	106	56	93	1473
Aplinkos ministerija	120	151	112	238	101	109	126	210	87	91	1345
Finansų ministerija	76	229	138	48	129	180	42	31	91	143	1107
Sveikatos apsaugos ministerija	34	46	153	92	80	124	122	108	120	147	1026
Ūkio ministerija / Ekonomikos ir inovacijų ministerija	35	13	140	58	67	50	31	44	94	27	559
Energetikos ministerija	78	42	7	63	41	55	48	125	54	36	549
Susisiekimo ministerija	88	35	44	29	29	50	86	84	56	20	521
Valstybinė vaistų kontrolės tarnyba	108	81	0	69	4	18	10	71	15	12	388
Seimo kanceliarija	0	6	78	16	13	38	10	55	65	94	375
Lietuvos bankas	17	63	71	55	15	58	63	0	10	0	352
Socialinės apsaugos ir darbo ministerija	17	41	34	19	10	19	17	20	17	65	259
Valstybinė maisto ir veterinarijos tarnyba	15	36	16	83	27	9	25	2	15	7	235
Vidaus reikalų ministerija	14	19	89	53	3	4	0	18	0	4	204
Teisingumo ministerija	34	30	16	14	14	61	1	1	12	9	192
Valstybinė atominės energetikos saugos inspekcija	22	3	32	31	11	14	34	9	1	34	191
Radiacinės saugos centras	0	5	0	0	121	4	51	8	1	0	190
Ryšių reguliavimo tarnyba	9	29	27	4	4	0	97	0	3	7	180
Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija / Valstybinė energetikos reguliavimo taryba	0	70	29	9	20	16	0	4	3	0	151

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	IŠ VISO
Krašto apsaugos ministerija	1	3	28	3	16	26	23	4	1	9	114
Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos	12	15	0	3	0	78	0	0	0	0	108
Kultūros ministerija	7	6	22	10	1	6	12	8	16	12	100
Užsienio reikalų ministerija	40	2	0	3	14	9	0	15	0	0	83
Statistikos departamentas	4	25	0	0	0	0	0	0	0	26	55
Vyriausybės kanceliarija	0	0	0	0	0	0	21	19	0	13	53
Priešgaisrinės apsaugos ir gelbėjimo departamentas	0	9	11	0	0	9	0	0	6	0	35
Specialiųjų tyrimų tarnyba	8	4	1	1	0	0	11	0	0	4	29
Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnyba	0	0	0	5	0	0	10	3	0	0	18
Audito, apskaitos, turto vertinimo ir nemokumo valdymo tarnyba	0	0	0	0	0	0	0	9	0	0	9
Prezidento kanceliarija	0	0	2	0	3	0	0	0	0	0	5

Bent jau kai kurių institucijų pastarojo dešimtmečio aktyvumo dinamika geriausiai matyti pateikiant grafiškai (žr. 6 pav.). Jei visos institucijos kiekvienais metais terminus aprobuoti teiktų vienodais kiekiais, grafike būtų viena jungtinė lygi linija. Linijų nesutaptis ir laužytumas rodo nevienodą terminologinės veiklos intensyvumą kiekvienais metais. Tiesa, šiame grafike ir 2 lentelėje pateikiami nauji Terminų banke paskelbti terminų straipsniai, o kiekvienais metais dar po kelis šimtus teisės aktų projektų terminų suderinama tik patikslinant anksčiau paskelbtus duomenis (paprastai apibrėžtis), todėl kai kurių institucijų terminologinis indėlis į Terminų banką yra didesnis, nei rodo lentelė.

Kalbant apie terminų straipsnių kiekybę reikia turėti omenyje, kad skirtingų terminų yra mažiau nei terminų straipsnių, nes tas pats terminas

6 pav. Per pastaruosius 10 metų daugiausia aprobuotų terminų straipsnių pateikusių institucijų aktyvumo dinamika pamečiui

su daugiau ar mažiau besiskiriančiomis apibrėžtimis gali patekti į Terminų banką tiek iš tos pačios srities skirtingų teisės aktų, tiek iš skirtingų sričių teisės aktų. Apibrėžčių modeliai skirtinguose kontekstuose taip pat gali skirtis. Kaip žinoma, tas pats terminas prireikus gali būti apibrėžiamas tiek nurodant požymius, tiek išvardijant sąvoką sudarančius objektus, tiek pateikiant nuorodą į to paties ar kito teisės akto straipsnį (Umbrasas 2022: 130–134). Praktika rodo, kad bent kai kurių terminų (pvz., susijusių su finansavimu) reikia įvairiose srityse ir jie apsibrėžiami pagal konkretaus teisės akto poreikius. Terminas *pareiškėjas* yra bene rekordininkas Terminų banke – iš teisės aktų pateiktos net 39 apibrėžtys. Štai dalis jų⁹:

„Lietuvos Respublikos fizinis ar juridinis asmuo, siekiantis gauti paramą pagal Europos Sąjungos programą“;

„fizinis ar juridinis asmuo, kuris kreipiasi į žvalgybos kontrolierių pateikdamas skundą“;

„fizinis ar juridinis asmuo, teikiantis prašymą dėl veterinarinio vaisto registravimo“;

9 Siekiant neapsunkinti teksto čia ir toliau tikslūs šaltiniai (teisės aktai ir konkretūs jų projektai) nenurodomi, nes į duomenis žiūrima kaip į modelius.

„asmuo arba keli asmenys, padavę paraišką įregistruoti prekių ženklą“;

„asmuo, teisės aktų nustatyta tvarka pateikęs paraišką gauti licenciją, leidimą ar sertifikatą“;

„fizinis asmuo, kuris pateikė paraišką dalyvauti energetikos darbuotojų atestavimo procese“;

„viešasis ar privatus juridinis asmuo, juridinio asmens filialas ar atstovybė, teikiantys projekto įgyvendinimo planą ir siekiantys gauti Europos Sąjungos ir (arba) valstybės biudžeto lėšų projekto įgyvendinimo plane nustatytiems tikslams įgyvendinti“;

„paraišką finansuoti projektą teikianti savivaldybė, Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos administracinis padalinys ar ministerijai pavaldi įstaiga arba kitas subjektas“;

„ne jaunesnis kaip 16 metų Lietuvos Respublikos pilietis, nuolat Lietuvos Respublikoje gyvenantis užsienietis arba tokių asmenų grupė, Lietuvos Respublikos peticijų konstitucinio įstatymo nustatyta tvarka pateikę kreipimąsi“;

„vienas iš tėvų, su kuriuo teismo sprendimu arba tėvų sutarimu nustatyta vaiko gyvenamoji vieta, arba globėjas (rūpintojas), kuris kreipiasi į išmokų administratorių dėl išmokų mokėjimo“;

„viešasis geriamojo vandens tiekėjas ir nuotekų tvarkytojas, teikiantis paraišką gauti subsidiją gyvenamų būstų prijungimo prie esamų centralizuotų nuotekų tvarkymo sistemų investiciniam projektui įgyvendinti“;

„nacionaliniu lygiu veikiantis Lietuvos kaimo tinklo narys, pateikęs paramos paraišką įgyvendinti Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programos komunikacijos projektą ir atsakingas už šio projekto tinkamą įgyvendinimą“;

„informavimo apie žemės ūkio produktus ir jų pardavimo skatinimo vidaus rinkoje ir trečiosiose valstybėse paprastosios programos paraišką Europos Komisijai pateikęs ūkio subjektas ar tokių subjektų grupė, atitinkantys reglamento (ES) Nr. 2014/1144 7 straipsnio 1 dalyje numatytus reikalavimus“;

„Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos valstybių narių, Europos ekonominės erdvės valstybių fizinis, juridinis asmuo, juridinio asmens statuso neturintys subjektas, jo filialas ir atstovybė“.

Kaip matyti, nors sąvokos turi bendrą kreipimosi teikiant tam tikrą paraišką, prašymą požymį (bendrajame žodyne galima apibrėžti apibendrintai), tačiau teisės aktuose skiriasi tiek nurodomas subjektas, tiek jo kreipimosi tikslas (tik paskutinis pavyzdys yra išvardijimas be požymių). Panašiais atvejais paprastai keliamas termino tikslumo klausimas. Yra ap-
robuotas ir vienas kitas patikslintas terminas (pvz.: *Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo didinimo plano „Naujos kartos Lietuva“ projekto p a r e i š k ė j a s*,

Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programos komunikacijos projekto pareiškėjas), tačiau neretai termino patikslinti nelabai įmanoma arba patikslintas jis pasidaro pernelyg nepatogus, todėl paliekamas universalus terminas, savitumą rodant apibrėžtimi.

Terminų banke taip pat fiksuojami to paties teisės akto skirtingų projektų duomenys. Pavyzdžiui, per pastarąjį dešimtmetį skirtingu laiku jame buvo matomos tokios įvairiuose Valstybės išdo įstatymo keitimo projektuose fiksuotos *valstybės išdo* apibrėžtys (chronologiškai¹⁰):

„Lietuvos Respublikos finansų ministerijos valdoma sistema, kuri apima savo bendrąją sąskaitą Lietuvos banke ir kitas sistemas, per kurias įgyvendinamos šios sistemos funkcijos“*;

„valstybės išteklių fondas, kurio lėšas sudaro valstybės biudžeto pajamos, valstybės gautos ar pasiskolintos lėšos, už laikinai investuotas šio fondo lėšas gautos lėšos ir kitos įgytos lėšos“;

„Lietuvos Respublikos finansų ministerijos valdoma sistema, kuri apima šios ministerijos valdomą valstybės išdo bendrąją sąskaitą Lietuvos banke ir sistemas, leidžiančias įgyvendinti šias funkcijas: kaupti valstybės išdo bendrojoje sąskaitoje valstybės piniginius išteklius ir juos išduoti, tvarkyti šių veiksmų apskaitą, atlikti kontrolę, rengti bei teikti ataskaitas apie šiuos veiksmus, valdyti valstybės vardu prisiimtus įsipareigojimus išplatinus Lietuvos Respublikos Vyriausybės vertybinius popierius, pasirašius paskolų sutartis ir kitus įsipareigojamuosius skolos dokumentus, prognozuoti valstybės piniginių išteklių srautus, investuoti ar kitaip grąžintinai naudoti laikinai laisvus valstybės piniginius išteklius“*;

„Lietuvos Respublikos finansų ministerijos valdoma sistema, kuri apima organizacines ir technines priemones, leidžiančias įgyvendinti Lietuvos Respublikos valstybės išdo įstatymo 7 straipsnyje nurodytas funkcijas“.

Skirtingų to paties teisės akto apibrėžčių fiksavimas gali apsunkinti naudojimąsi Terminų banku (todėl dažnai naujos apibrėžtys dedamos ne greta buvusių, o vietoj jų), tačiau kartu gali būti naudingas, nes galima matyti skirtingas koncepcijas, sąvokų pokyčius. Be to, kai teikiami aprobuoti teisės aktų projektų terminai, dar negalima užtikrintai teigti, kad tas projektas tikrai bus priimtas. Tai ypač pasakytina apie įstatymų keitimo iniciatyvas, kartais pasireiškiančias lygiagrečiais projektais, tobulinamais ne vienus metus. Apibrėžčių ir sąvokų raida kartais lemia ir terminų pokyčius, pavyzdžiui, maždaug per dešimtmetį iš Valstybės informacinių išteklių valdymo įstatymo ir jo keitimo projektų aprobuota (chronologiškai):

10 Žvaigždutėmis pažymėtos apibrėžtys buvo pakeistos, dabar Terminų banke neberodomos.

valstybės informacinės sistemos valdytojas – ministerija arba kita valstybės institucija ar valstybės įstaiga, kuri nustato valstybės informacinės sistemos tikslus ir ją valdo;

registro ar valstybės informacinės sistemos valdytojas – valstybės institucija, kurios vadovo valdymo ar veiklos sričiai yra priskirtas registras ar valstybės informacinė sistema ir kuri nustato registro ar valstybės informacinės sistemos veiklos tikslus ir koordinuoja registro ar valstybės informacinės sistemos funkcionavimą;

informacinės sistemos valdytojas – valstybės ar savivaldybės institucija ar įstaiga, kitas viešojo administravimo subjektas, viešojo įstaiga ar valstybės valdoma įmonė, kurie nustato informacinės sistemos veikimo tikslus ir priemones.

Duomenų gausėjimas Terminų banke vartotoją skatina vertinti ir atsirinkti. Yra nemažai terminų, patekusių į šį duomenyną iš įvairių šaltinių. Štai, pavyzdžiui, terminas *atliekos* pateikiamas 15-oje terminų straipsnių. Jis aprobuotas iš Atliekų tvarkymo įstatymo, įtrauktas iš 4 terminų standartų (dviejų aplinkos apsaugos (vienas iš jų karybos konteksto), kuro ir pakuočių) ir iš net 9 žodynų (aprangos, chemijos, ekologijos, fizikos, geografijos, maitinimo įmonių, mechanikos, medienos, šiluminės ir branduolinės technikos). Vienur apibrėžiama apibendrintai (pvz., „medžiaga arba daiktas, kurių turėtojas atsikrato, nori arba privalo atsikratyti“), kitur – pagal sritį įtraukiant konkretesnių požymių (pvz.: „žaliavos ar pusgaminių likučiai, nepanaudoti perdirbant žaliavą į gaminį“; „gaminant maistą susidarę produktų likučiai“). Skirtingos apibrėžtys šaltiniuose nebūtinai rodo sąvokų skirtingumą, apibrėžties formuluotė gali nulemti žodyno sudarytojo požiūris ir kompetencija, jo naudota literatūra. Kas kita yra daugiareikšmiai terminai, pavyzdžiui, *programa* apima 20 terminų straipsnių (žodynų terminų reikšmės atskiriamos ir pateikiamos atskirais straipsniais) iš įvairių teisės aktų, standartų ir žodynų. Duomenys rodo, kad šis terminas finansų, karybos, kompiuterijos, komunikacijų, sporto, švietimo, technologijų ir kitose srityse gali būti suprantamas visiškai skirtingai.

TEISĖS AKTŲ TERMINŲ TERMINIŠKUMAS

Iš skirtingų šaltinių į Terminų banką patekusių terminų įvairovė sudaro galimybes atkreipti dėmesį į teisės aktų ir tradicinėje terminografijoje fiksuojamų terminų skirtybes. Pavyzdžiui, tradiciškai laikomasi nuostatos, kad įvardijant rūšį naudininkas nėra tinkamas terminams sudaryti, vietoj *tepalas batams*, *prekės turizmui* teikiama *batų tepalas*, *turizmo prekės* ir pan. (Sintaksė 2003: 47–48). Vis dėlto iš farmacijos srities buvo aprobuota

nemažai terminų su paskirties naudininku, nes šio linksnio ir kilmininko konstrukcijų prireikia skirtingoms sąvokoms įvardyti, plg.:

milteliai audinių klėjams – birus sterilus preparatas, sudarytas iš vienos ar kelių rūšių miltelių, įskaitant liofilizuotus miltelius, kuriuos ištirpinus tam tikrame skystyje gaunami audinių klėjai;

audinių klijų milteliai – birus sterilus preparatas – milteliai ar miltelių mišinys, tiesiogiai beriamas ant reikiamos vietos (pvz., žaizdos), kad sąveikaudamas su tam tikru skysčiu (pvz., krauju) sudarytų kraujavimą stabdantį agentą ir (arba) audinių klėjus.

Įdomu tai, kad farmacijoje net termino žodžių tvarka (eiliškumas) gali sutartinai lemti sąvokų skirtingumą, plg.:

suspensija ir šnypštieji milteliai geriamajai suspensijai – suspensija ir šnypštieji milteliai, skirti geriamajai suspensijai ruošti, ištirpinant ar išsklaidant šnypščiuosius miltelius suspensijoje arba ištirpinant ar išsklaidant šnypščiuosius miltelius nurodytame skystyje ir sumaišant su suspensija. Suspensija yra su veikliąja (-iosiomis) medžiaga (-omis), šnypštieji milteliai – be jos (-ų). Kai veiklioji (-iosios) medžiaga (-os) yra šnypščiuosiuose milteliuose ir suspensijoje, vartojamas terminas „šnypštieji milteliai ir suspensija geriamajai suspensijai“. Kai veiklioji (-iosios) medžiaga (-os) yra tik šnypščiuosiuose milteliuose, vartojamas terminas „šnypštieji milteliai ir tirpiklis geriamajai suspensijai“;

šnypštieji milteliai ir suspensija geriamajai suspensijai – veikliosios (-iųjų) medžiagos (-ų) turintys šnypštieji milteliai ir suspensija, skirti geriamajai suspensijai gaminti, ištirpinant ar išsklaidant šnypščiuosius miltelius suspensijoje arba ištirpinant ar išsklaidant šnypščiuosius miltelius nurodytame skystyje ir sumaišant su suspensija.

Teisės aktų ir kitų šaltinių terminija gali būti lyginama terminiško aspekto. Terminas *terminiškumas* lietuvių terminologijos darbuose retas, lyg nėra tiksliai apibrėžtas, paprastai vartojamas buvimo terminu laipsniui, kokybinei vertei įvardyti. Terminiškumas aktualus terminų automatinio atpažinimo tyrimuose, ten į formules traukiamas *terminiškumo įvertis* „tam tikrais skaičiavimo metodais nustatomas įvertis, kuris įvertina žodžio priskyrimą terminams“ (Bielinskienė ir kt. 2015: 171). Kai kuriuose darbuose terminiškumas siejamas su apibrėžtimi, laikoma, kad ji lemia terminiškumą, kuo daugiau informacijos reikia sąvokai atskleisti, tuo didesnis to vieto terminiško (Shelov 2005: 123). Apie terminiškumą galima kalbėti funkciniu-semantiniu aspektu, pavyzdžiui, diskutuojamas asmenų pavadinimų terminiškumas (Zemlevičiūtė 2020: 306–307), kitur bandoma nustatyti, ar vienetas yra *tikrasis terminas*, ar prie termino pridedamas dėmuo

kartu įvardija sąvoką, ar žymi tik laikiną denotato ypatybę (Zemlevičiūtė 2021: 248–250). Terminiškumas vertintinas ir raiškos aspektu, pavyzdžiui, akivaizdu, kad daiktavardžių terminiškumas didesnis nei kitų kalbos dalių (terminų žodynuose dažnai pateikiami tik daiktavardžiai ir jų junginiai). Net ir sudaiktavardėję būdvardžiai ir dalyviai yra apibūdinti kaip turintys *neterminiškumo žymę* (Zemlevičiūtė 2020: 315). Skirtingų junginių terminiškumas taip pat yra nevienodas. Teigiama, kad termino ilgis yra atvirkščiai proporcingas jo vartosenos dažniui, kartu daroma prielaida, kad termino ilgumas turėtų rodyti jo naujumą ar nepakankamą sunorminimą. Vadinasi, norminimo rezultatas tarsi turėtų būti terminų trumpėjimas (Kaulakienė, Makariūnienė 2014 [1999]: 36), o trumpumas – didesnio terminiškumo požymis. Vis dėlto jau anksčiau atkreiptas dėmesys, kad terminų žodynų terminai yra gerokai trumpesni už Terminų banke aprobuotus teisės aktų terminus ir būtent tikslinimu pasireiškiantis norminimas, tikėtina, prisidėjo prie terminų ilgėjimo (Umbrasas 2013: 113–117). Žinoma, daug tų terminų jau pirminiuose projektuose nebuvo trumpi. Be to, ilgų terminų konstrukcijos yra nevienodos ir jų terminiškumo laipsnis, tikėtina, taip pat yra nevienodas. Tarkime, jei palygintume aprobuotus kaip terminus teisės aktams teikiamus ilgus junginius *vyriausybės vertybinio popieriaus, banderolės, keleivinio transporto bilieto, oficialiojo žymėjimo ženklo, dokumento blanko privalomoji forma ir žmonių sveikatai ir (arba) aplinkai pavojingi geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo infrastruktūros elementai*, galėtume teigti, kad pastarojo junginio terminiškumas didesnis bent jau todėl, kad junginyje apibūdinamas vienas objektas, nėra išvardijimo. Jei palygintume aprobuotus terminus *asmuo, atsakingas už radioaktyviųjų šaltinių fizinę saugą ir už įslaptintos informacijos apsaugą atsakingas asmuo*, taip pat galėtume teigti, kad antrojo terminiškumas didesnis, nes nėra skyrybos ženklų, pažymins teikiamas terminams įprastesnėje prepozicijoje. Tiesa, postpozicinė raiška kartais taip pat gali būti parankesnė, pavyzdžiui, iš esmės nevartojama *įtariamą padaręs nusikalstamą veiką asmuo*, aprobuota *asmuo, įtariamą padaręs nusikalstamą veiką*. Kas kita yra tokie kaip terminai aprobuoti junginiai, pvz.:

asmuo, kuris dėl sveikatos būklės negali būti laikomas gebančiu protingai vertinti savo interesus – pilnametis asmuo, teismo pripažintas neveiksniu sveikatos priežiūros srityje ar ribotai veiksnium sveikatos priežiūros srityje, arba pilnametis asmuo ar teismo pripažintas visiškai veiksnium (emancipuotu) nepilnametis asmuo, kurio sveikatos būklė neleidžia jam vertinti savo interesų ar trukdo juos vertinti protingai;

paraiška iš dalies tenkinti likviduojamo dėl bankroto juridinio asmens ar fizinio asmens, kuriam iškelta bankroto byla, įsiskolinimą žemės ūkio veiklos subjektams – žemės ūkio veiklos subjekto pildomas dokumentas, pagal kurį skiriama lėšų nereikšmingai (de minimis) pagalbai žemės ūkio produktų gamybos sektoriuje teikti, iš dalies tenkinant likviduojamo dėl bankroto juridinio asmens ar fizinio asmens, kuriam iškelta bankroto byla, įsiskolinimą žemės ūkio veiklos subjektams;

užsieniečiai, kuriems suteikta papildoma apsauga ar laikinoji apsauga Lietuvos Respublikoje – užsieniečiai, kuriems Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl užsieniečių teisinės padėties“ pagrindais ir tvarka suteikta papildoma apsauga arba laikinoji apsauga Lietuvos Respublikoje;

gyvybės draudimo sutartis, pagal kurią kaupiamos profesinės pensijos – gyvybės draudimo įmonės, turinčios teisę vykdyti profesinių pensijų kaupimo veiklą, ir finansuojančio subjekto (draudėjo) sudaryta gyvybės draudimo sutartis, pagal kurią finansuojantis subjektas (draudėjas) įsipareigoja mokėti joje nustatytą profesinių pensijų įmoką, o finansuojančio subjekto darbuotojai (ar savarankiškai dirbantis asmuo, kai jis pats moka profesinės pensijos įmokas) draudimo sutarties ir Lietuvos Respublikos profesinių pensijų kaupimo įstatymo nustatyta tvarka ir sąlygomis įgyja teisę į profesinių pensijų išmokas;

periodinių leidinių pristatymo kaimo gyvenamųjų vietovių ir miestų, kurie patenka į retai ir vidutiniškai tankiai apgyvendintas gyvenamąsias vietas, prenumeratoriams paslaugos teikimo nuostoliai – neigiamas periodinių leidinių pristatymo kaimo gyvenamųjų vietovių ir miestų, kurie patenka į retai ir vidutiniškai tankiai apgyvendintas gyvenamąsias vietas, prenumeratoriams paslaugos teikimo pajamų ir šios paslaugos teikimo sąnaudų, patirtų per tą patį laikotarpį, skirtumas;

su indeksu ir investiciniais vienetais susijęs draudimas, kai draudimo rizika yra nereikšminga – gyvybės draudimas, kai draudimo įmonė ar filialas prisiima nereikšmingą draudimo riziką ir kai draudimo sutarties galiojimo metu sukauptų lėšų investavimo rizika ar jos dalis tenka draudėjui, o šių lėšų kaupimas yra susijęs su investicinių fondų ar tam tikro indekso vertės pasikeitimu. Draudimo rizikos reikšmingumas nustatomas atsižvelgiant į draudimo įmonės ir filialo apskaitos politiką;

specializuotas ūminio miokardo infarkto, kai ST segmentas pakilęs, gydymas – ūminio miokardo infarkto, kai ST segmentas pakilęs, ištikto paciento gydymas perkutaniniais miokardo revaskuliarizacijos ir (ar) fibrinolizinio gydymo metodais.

Dėl šalutinio sakinio buvimo junginių terminiškas visiškai mažas. Tokia raiška būdinga apibrėžtims. Iš esmės tai yra aprašomieji terminai, vartojami nesant *tikrojo termino*. Sukurti patogesnius terminus specialistams ne visada pavyksta, tada pateisinama aprašomoji konstrukcija. Galbūt ateityje bus rasta patogesnių raiškos priemonių. Pavyzdžiui, vietoj kaip

termino siūlyto junginio *riebalai, į kurių sudėtį įeina augaliniai ir (arba) gyvūniniai riebalai* buvo aprobuota *tepasis riebalų mišinys*. Prieš porą dešimtmečių teisės aktuose vartotas terminas *žemės sklypai, kurių neįmanoma suformuoti atskirais individualiais mėgėjiško sodo sklypais* buvo pakeistas terminu *atskiru mėgėjų sodo sklypu negalimas suprojektuoti žemės plotas*, vėliau vietoj jo radosi terminas *įsiterpęs valstybinės žemės plotas*, dar vėliau – *įsiterpęs valstybinės žemės sklypas*.

Komentuojamojo pobūdžio informacijos įtraukimas į terminą taip pat reikšmingai mažina terminišumą, pavyzdžiui, konstrukcijos su *išskyrus* (konstrukcijų su *įskaitant* nefiksuota):

asmens sveikatos priežiūros praktikos, išskyrus medicinos praktiką, odontologijos praktiką, burnos priežiūros praktiką, slaugos praktiką ir akušerijos praktiką, klaida – asmens sveikatos priežiūros specialisto, išskyrus gydytoją, gydytoją odontologą, burnos priežiūros specialistą, slaugytoją ir akušerį, veika, dėl jo paties kaltės sukūlusį pavojų ar padariusi žalą paciento sveikatai, bet nesukūlusį paciento neįgalumo arba mirties;

asmens sveikatos priežiūros specialistas, išskyrus gydytoją, gydytoją odontologą, burnos priežiūros specialistą, slaugytoją ir akušerį – ergoterapeutas, kineziterapeutas, masažuotojas, medicinos psichologas, medicinos genetikas, medicinos biologas, biomedicinos technologas, radiologijos technologas, dietistas, optometrininkas, paramedikas, skubiosios medicinos pagalbos paramedikas, išplėstinės praktikos vaistininkas;

Europos ekonominės erdvės susitarimo dalyvė, išskyrus Lietuvos Respubliką, įsteigto juridinio asmens ar kitos organizacijos filialas – filialas, atstovybė ar kitas tokios teisinės formos neturintis Europos ekonominės erdvės susitarimo dalyvė, išskyrus Lietuvos Respubliką, įsteigto juridinio asmens ar kitos organizacijos padalinys;

konkursas naudoti naudingųjų iškasenų, išskyrus angliavandenilius, išteklius ir žemės gelmių ertmės – leidimo naudoti naudingųjų iškasenų, išskyrus angliavandenilius, išteklius ar leidimo naudoti žemės gelmių ertmės išdavimo procedūros dalis, kurioje išrenkamas konkurso laimėtojas;

leidimas vežti radioaktyviąsias atliekas, išskyrus radioaktyviąsias atliekas, susidariusias branduolinio kuro ciklo metu – dokumentas, kuriuo suteikiama teisė įvežti į Lietuvos Respubliką, išvežti iš jos, vežti tranzitu ar vežti Lietuvos Respublikoje radioaktyviąsias atliekas, išskyrus radioaktyviąsias atliekas, susidariusias branduolinio kuro ciklo metu, laikantis šiame įstatyme nustatytų sąlygų.

Tokio ir panašaus pobūdžio aprašomieji terminai tradicinėje terminografijoje paprastai neteikiami arba teikiami gerokai rečiau. Nors tam reiktų platesnių tyrimų, iš esmės galima teigti, kad teisės aktų terminų

terminiškumas yra mažesnis nei terminų, kuriuos esame įpratę matyti terminų žodynuose. Lietuvos standarte LST ISO 612:2008 *Kelių transporto priemonės. Automobilų ir vilkikų su priekabomis matmenys. Terminai ir apibrėžtys* galima rasti kaip terminus pateiktas konstrukcijas *važiuklės be kabinos, bet su variklio dangčiu, kuris suteikia transporto priemonei išorinę formą, ilgis; keleivinio automobilio ir važiuklės be kabinos ir be jokių variklio ar kitų dalių dangčių, kurie suteikia transporto priemonei išorinę formą, ilgis*. Tokias konstrukcijas terminų standartizacijos¹¹ kontekste reikia laikyti visiškais išimtimis. Vartoti aprašomuosius terminus, žinoma, yra nepatogu. Kaip matyti iš teisės aktų, to nepatogumo paprastai bandoma išvengti įsivedant trumpuosius variantus, teisės aktų rengimo rekomendacijose vadinamus trumpiniais (Umbrasas 2022: 124–125, 135). Nors norminimo praktikoje terminų tikslumo reikalavimas turi didesnę svarbą nei trumpumo reikalavimas, vartojimo patogumo kriterijus turėtų padėti rasti balansą tarp tų dviejų reikalavimų. Patogumą siejant su reikalavimais terminiškumą galima traktuoti ir kaip terminų reikalavimų atitikties laipsnį.

IŠVADOS

2003 m. gruodžio 23 d. priimtas Lietuvos Respublikos terminų banko įstatymas yra ypatingas šaltinis lietuvių teisėkūros ir terminijos tvarkybos istorijoje. Prieš 20 metų teisės aktų terminų tvarkyba buvo reglamentuota atskiru aukščiausiojo lygio teisės aktu, kurį rengiant buvo sukurta ne tik teisės aktų terminų norminimo, bet ir patikimų terminologinių šaltinių sklaidos sistema, veikianti centralizuotu principu. Įstatymo rengėjai inicijavo procesus, kurie vėliau buvo detalizuoti ir išplėtoti įstatymo įgyvendinamaisiais teisės aktais, – tai iš esmės jau sukūrė teisės aktų terminų tvarkybos tradiciją ir kartu sudarė galimybes įvairioms suinteresuotoms visuomenės grupėms turėti prieigą prie terminologiškai įvertintų terminografinių ir kitų terminų išteklių. Įstatymo pagrindu sukurtas vis pasipildantis Terminų bankas aprėpia jau apie 278 tūkstančius terminų straipsnių, kurių didžioji dalis grindžiama terminų žodynų duomenimis. Duomenų įvairovė didėja, nuo pat banko įsteigimo pradžios jis buvo pildomas Kalbos

11 Terminų standartizacija greta terminografijos anksčiau paprastai buvo laikoma atskiru terminų tvarkybos būdu (Gaivenis 2002: 63), tačiau dabar yra pagrįstų siūlymų terminų standartizaciją laikyti terminografijos dalimi (Gaivenytė–Butler 2018: 36). Apskritai savo pobūdžiu terminų standartizacija užima lyg tarpinę padėtį tarp teisės aktų terminų tvarkybos ir terminų žodynų rengimo, juoba kad standartai kartais tvirtinami teisės aktais.

komisijos rekomendacijų duomenimis, daugiausia apimančiais biologijos nomenklatūrą, per pastarąjį dešimtmetį jame pradėti skelbti ir terminų standartų, taip pat iš aukštųjų mokyklų vadovėlių išrinkti ir įvertinti terminai.

Teisės aktų terminija, kurios tvarkyba yra ypač svarbi Terminų banko funkcija, visame duomenyne sudaro palyginti nedidelę dalį – skelbiama apie 19 tūkstančių aprobuotų terminų straipsnių (prieš 10 metų buvo apie 9 tūkstančius), tačiau prie šių duomenų radimosi yra prisidėjusios dešimtys institucijų ir kelis kartus daugiau asmenų. Nors tų institucijų aktyvumas yra nevienodas ir nepastovus, veiklos nauda skaičiuotina ne tik terminų straipsnių skaičiumi. Tų terminų svarstymai šimtuose Kalbos komisijos Terminologijos pakomisės posėdžių, diskusijos dėl jų yra kartu ir indėlis į visą teisėkūrą, teisės aktų kalbą, taip pat ir terminologinio mąstymo ugdymą, siekiant terminų ir apibrėžčių tikslumo ir loginės dermės, raiškos aiškumo ir sklandumo.

Viena didelė duomenų bazė, apimanti skirtingo pobūdžio šaltinius, leidžia vartotojams matyti terminų ir apibrėžčių skirtynes. Įvairovės didėjimas apsunkina naudojimąsi, nes reikia atsirinkti, tačiau sudaro galimybes geriau suvokti esamą padėtį skirtingose srityse, įvertinti terminijos nusišiovėjimą ar nenusistovėjimą. Teisės aktų terminija bendrame terminijos kontekste atsiskleidžia kaip savita, nuolat kintanti medžiaga su savitomis raiškos priemonėmis, pagal konkrečių teisės aktų poreikius vis kitaip formuluojamomis apibrėžtimis. Kai kurios teisės aktų sąvokos yra laikinos, taikomos tik tam tikru laikotarpiu, dalis jų įvardijamos arba labai apibendrintu terminu, kuris be konteksto ir apibrėžties yra neinformatyvus, arba kaip tik labai detaliu aprašomuoju junginiu, stokojančiu terminišku. Tikėtina, kad teisės aktų terminijos terminiškas yra mažesnis nei mokslo terminijos.

Nuostata *viena sąvoka = vienas terminas = viena apibrėžtis* iš esmės neįgyvendinama net ir vienos srities terminų žodyne, o įvairiasritėje ir daug įvairaus meto šaltinių apimančioje duomenų bazėje tai apskritai neįmanoma, Terminų banke įvairovė tik didės. Atsižvelgiant į prastėjančius terminografijos kiekybinius rodiklius verta ieškoti ir kitų terminologijos darbo formų, kurios galėtų prisidėti prie Terminų banko plėtros.

LITERATŪRA

- Bielinskienė Agnė, Boizou Loïc, Grigonytė Gintarė, Kovalevskaitė Jolanta, Rimkutė Erika, Utkā Andrius 2015: *Lietuvių kalbos terminų automatinis atpažinimas ir apibrėžimas*: monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Gaivenis Kazimieras 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Gaivenytė-Butler Jolanta 2009: Lietuviškų terminų žodyną leidyba 1998–2008 metais. – *Terminologija* 16, 252–265. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/560>.
- Gaivenytė-Butler Jolanta 2018: Apie terminografiją ir terminų standartizaciją. – *Terminologija* 25, 23–38. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/475>.
- Gaivenytė-Butler Jolanta, Keinys Stasys, Noreikatė Adelė 2008: *Lietuvių kalbos terminų žodynai: anotuoti 1900–2005 m. bibliografijos rodyklė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Ivanauskienė Audra 2005: Lietuvos Respublikos terminų bankas. – *Gimtoji kalba* 3, 3–6.
- Ivanauskienė Audra 2008: Lietuvos Respublikos terminų bankas: terminijos tvarkybos galimybės ir problemos. – *Specialybės kalba: terminija ir studijos*: mokslinių straipsnių rinkinys, Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 45–49.
- Kaulakienė Angelė, Makariūnienė Eglė 2014 [1999]: Statistinis terminų trumpumo vertinimas. – Angelė Kaulakienė. *Terminologija. Terminografija. Terminija*: straipsnių rinkinys, Vilnius: Technika, 36–38.
- Klimavičius Jonas 2003: Lietuvių terminografija: praeities bruožai, dabarties sunkumai ir uždaviniai. – *Terminologija* 10, 9–32. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/663>.
- Shelov Sergey D. 2005: Terms, Termness and Term Definitions (Seven Steps Towards Terminological Theory). – *Pabaltijo tautų terminologijos problemos ir Europos Sąjunga*: [straipsnių rinkinys], atsak. red., sud. A. Auksoriūtė, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 122–153.
- Sintaksė 2003: *Kalbos patarimai 2: Sintaksė 1: Linksnų vartojimas*, sud. R. Miliūnaitė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Umbrasas Alvydas 2008: Atnaujinti Terminų žodynų rengimo bendrieji reikalavimai. – *Terminologija* 15, 216–225. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/602>.
- Umbrasas Alvydas 2013: Lietuvos Respublikos terminų bankas: 10 metų po įstatymo priėmimo. – *Terminologija* 20, 96–122. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/475>.
- Umbrasas Alvydas 2022: Teisės aktų terminų ir jų apibrėžčių reikalavimų klausimu. – *Terminologija* 29, 120–138. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/2180>.
- Zemlevičiūtė Palmira 2020: Medicinos asmenų pavadinimai 1920 metų nepriklausomos Lietuvos pirmajame *Medicinos* žurnale. – *Lituanistica* 66(4), 302–322. Prieiga internete: <https://www.lmaleidykla.lt/ojs/index.php/lituanistica/article/view/4364>.
- Zemlevičiūtė Palmira 2021: XIX a. pab. – XX a. pr. dvižodžiai sudėtiniai pavadinimai su pagrindiniu dėmeniu *liga* ir dalyviu reiškiamais priklausomaisiais dėmenimis. – *Terminologija* 28, 239–255. Prieiga internete: <https://journals.lki.lt/terminologija/article/view/2071>.

TERM BANK OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA: 20 YEARS AFTER PASSING THE LAW

Summary

On 23 December 2003, the Law on the Term Bank of the Republic of Lithuania was adopted, so at the end of 2023 it will be twenty years since the management of legal terminology in Lithuania has been regulated by a separate law. This article aims to add historical, factual, and terminological data to previous research. The aim of the article is to show the development and implementation of the Law on the Term Bank, the changes in the Term Bank, especially over the last ten years, the dynamics of the activities of the state institutions contributing to the creation of the Term Bank, and the specificity of the content of this database.

Administered by the State Commission of the Lithuanian Language, the Term Bank acts as a centralised system aimed at providing reliable sources of terminology. It enables various interested groups of society to have access to terminologically evaluated term resources. The Term Bank, established by the law, already covers around 278,000 term entries, most of which are based on data from dictionaries of terms. The diversity of data in the database is increasing. Since its launch, the Term Bank has been filled with data from the recommendations of the Language Commission, mainly covering biological nomenclature; in the last decade, it has also been expanded to include terms from standards as well as terms collected from textbooks of higher education institutions. Legislative terminology (the management of which is a particularly important function of the Term Bank) is a relatively small part of the overall database. Around 19,000 approved legal terminology entries have been published. Dozens of public authorities have contributed to the creation of this data and the management of this data is particularly time-consuming. One large database, covering sources of different types, allows users to see the differences in terms and definitions between these sources. The variety of data makes the database difficult to use, as it is necessary to select the relevant data, but it allows a better understanding of the current state of terminology in different fields. In the overall context of terminology, the terminology of legislation emerges as a particularly distinctive material. It can be argued that legal terminology is less terminological than scientific terminology.

Gauta 2023-11-29

Alvydas Umbrasas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
E. paštas alvydas.umbrasas@lki.lt